

**ՊԵՏԱԿԱՆ-ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ
ԿՈՄԻՍԱՐԻԱՏԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆՆ ՕԺԱՆԴԱԿՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ
1928-1934 ԹԹ.**

ԳԵՎՈՐԳ ԿԵՍՈՅԱՆ

Պետական-կուսակցական վերահսկողության մարմինների առջև ի սկզբանե խնդիր էր դրված հնարավորինս լայն զանգվածների ներգրավելու վերահսկողական աշխատանքներին, վերահսկողությունը դարձնելու յուրաքանչյուր քաղաքացու պարտականություն և իրավունք: Այս առաջնահերթության կենսագործման համար 1928-1934 թթ. ընթացքում ստեղծվում և գործում են ԿՎՀ-ԲԳՏ գործունեությանն աջակցող տարբեր մարմիններ՝ «Թեթև հեծելազոր», արտահաստիքային տեսուչներ և այլն: Վերջինների միջոցով հաջողվում է վերահսկողական աշխատանքներին մասնակից դարձնել տասնյակ հազարավոր մարդկանց և այդպիսով նպաստել վերահսկողական աշխատանքների արդյունավետության բարձրացմանը և պետական մարմիններում աշխատելու համար համապատասխան մասնագետների պատրաստմանը:

Բանալի բառեր – «Թեթև հեծելազոր», աջակցող խմբակ, արտահաստիքային տեսուչ, ձեռնարկությունների շեֆություն, սոցիալական համատեղիչ:

1920-ական թվականների անցումային շրջանում ԿՎՀ-ԲԳՏ-ի առջև խնդիր էր դրված հնարավորինս օգտագործել հասարակության ներուժը վերահսկողական աշխատանքների արդյունավետ կազմակերպման գործում: Այդ խնդրի մեջ ներառվում էին վերահսկողական աշխատանքներում հնարավորինս շատ մարդկանց ներգրավելը, ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողկոմատն առավելագույնս ժողովրդական զանգվածներին մոտեցնելը, պետության վերահսկողության գործառույթը համաժողովրդական իրավունքի և պարտականության վերածելը: Խնդրի առնչությամբ ՀՍԽՀ ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողկոմ Աղասի Գալոյանը նշում էր. «Պետք է ասել, վոր ինչքան ել մենք մեր շտատներն ուռցնենք, միևնույն ե, վոչինչ անել չենք կարող, յեթե մենք չոգտագործենք լայն հնարավորությունը՝ պրոֆմիությունները, կոմյերիտմիությունը, հարվածային բանվորները, մասնագետները, ուսանողները, ահա մեր կադրերը վորոնց միջոցով մենք պետք է կատարենք մեր աշխատանքները,-գրում է Գալոյանը և ավելացնում,- մեզ մնում է կարողանալ կազմակերպել, շրջապատել ԲԳՏ այդ հսկայական բանակով և ճիշտ ոգտագործել այդ մասսային»¹: Խնդրի լուծման ու առարկա-

¹ **Գալոյան Ա.**, ԿՎՀ-ԲԳՏ հաշվետվություն: Ձեկուցում ՀԿ(Բ)Կ 8-րդ համագումարում, Յերևան, 1932, էջ 55:

յացման նպատակով պետական, ապա նաև պետական-կուսակցական վերահսկողության ժողկոմատի նախաձեռնությամբ և ղեկավարությամբ ստեղծվում ու գործում էին վերահսկողական գործառույթներ իրականացնող տարբեր օժանդակ մարմիններ, որոնցում ընդգրկվում էին տասնյակ հազարավոր մարդիկ:

Վերահսկողական աշխատանքներում ժողովրդական լայն զանգվածների ներգրավման և վերահսկողության իրականացմանն օժանդակող նոր օղակների ստեղծմանն առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում 1920-ական թվականների վերջերից:

Քայլեր են ձեռնարկվում՝ երիտասարդությանը վերահսկողական աշխատանքներում ներգրավելու համար: Այս ուղղությամբ ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքն է «Թեթև հեծելազորի» ջոկատների ձևավորումը: «Թեթև հեծելազորայիների»՝ 1928 թ. մարտի 15-ին կայացած 1-ին խորհրդակցությունը քննարկեց «Թեթև հեծելազորի» ձևավորման հարցը և հստակեցրեց կազմակերպական խնդիրները: Նույն թվականի մայիսին հրավիրված Համամիութենական լենինյան կոմունիստական երիտասարդական միության 8-րդ համագումարը, ապա նաև ՀԼԿԵՄ կենտկոմի հուլիսի 14-ի նիստը քննարկում են բյուրոկրատիզմի դեմ մղվող պայքարում կոմերիտմիության խնդիրները²: 1928 թ. օգոստոսի 4-ին Հայաստանում «Ավանգարդ» թերթի խմբագրության կոմերիտական բջջին կից կազմակերպվեց «Թեթև հեծելազորի» առաջին ջոկատը³: «Թեթև հեծելազորայիների» առաջին «արշավը» կազմակերպվեց 1928 թ. օգոստոսի 22-ին: Յոթանասուն «թեթևհեծելազորայիներ» «արշավեցին» Երևանի սննդի հաստատությունների վրա: Ձևավեց քաղաքի ճաշարանների, սննդամթերքների պահեստների սանիտարական վիճակը: Այդ օրը զինման ենթարկվեցին ավելի քան 20 հաստատություններ⁴: Ընդհանրապես «Թեթև հեծելազորի» ջոկատները կարող էին «արշավներ» կազմակերպել ցանկացած կազմակերպության վրա և ստուգել աշխատանքների կազմակերպման ճշտությունը:

Սկզբնական շրջանում առկա էին բազմաթիվ թերություններ «թեթև հեծելազորի» կազմակերպման հարցում: Նրանք չունեին աշխատանքի ծրագիր, գործում էին անկազմակերպ ու տարերայնորեն, չէին կատարում աշխատանքի

² Տե՛ս **Պողոսյան Շ.**, Լենինյան վերահսկողությունը գործողության մեջ, Երևան, 1978, էջ 182-183:

³ Տե՛ս «Ավանգարդ», 4 օգոստոսի 1928, N 62, էջ 1:

⁴ Տե՛ս **Պողոսյան Շ.**, նշվ. աշխ., էջ 184:

հաշվառում: Վատ էին կազմակերպվում ղեկավարման գործընթացները: Թույլ էր «Թեթև հեծելագորի» հանրապետական շտաբի ղեկավար դերը, անգործության էին մատնված շրջանային շտաբները: Նրանց ղեկավարումն աստիճանաբար կենտրոնանում է ԲԳՏ-ի ձեռքում: 1929 թ. հոկտեմբերին ԲԳՏ-ում առանձնացվում է հատուկ աշխատակից՝ «թեթևհեծելագորային» շարժումը ղեկավարելու համար⁵: Ապա ԲԳՏ-ին կից կազմակերպվում է 20 հոգուց բաղկացած հրահանգիչների խումբ, որի միջոցով և գլխավորությամբ իրականացվում են «թեթևհեծելագորայինների» արշավները⁶: 1931 թ. ՀԼԿԵՄ կենտկոմի և ԲԳՏ ժողկոմատի կողմից շրջաններ են գործուղվում 25 հրահանգիչներ, որոնք, բացի հրահանգավորումից և սեմինար պարապմունքներից կազմակերպում էին ցուցադրական արշավներ⁷:

1930 թ. փետրվարին Թիֆլիսում կայանում է «Թեթև հեծելագորի» ջոկատների Անդրկովկասյան երկրային հավաքը: Կարևորելով «թեթևհեծելագորային» շարժումը՝ հավաքը կոչ է անում կոմերիտական կազմակերպությունների ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել շարժմանը, այն դնել կազմակերպված հունի մեջ⁸:

Հետզհետե կայունանում են «Թեթև հեծելագորների» աշխատանքները: Արդեն 1930 թ. կեսերին գործում էին «Թեթև հեծելագորի» 600 ջոկատներ, որոնցում ընդգրկված էր 8000 հոգի, որից 6300-ը կոմերիտականներ էին: Ընդգրկված էին նաև տարբեր մասնագետներ, այդ թվում՝ 200 տեխնիկ, 35 ինժեներ, 270 հաշվապահ⁹: 1931 թ. կազմակերպվում են բազմաթիվ արշավներ տնտեսական մարմինների, Հայկոոպի խանութների, Երևանի բոլոր ձեռնարկությունների և այլ կազմակերպությունների վրա:

«Թեթևհեծելագորային» շարժումը գոյություն ունեցավ մինչև 1934 թ. սկիզբը և դադարեցվեց վերահսկողության մարմինների վերակազմակերպման ժամանակ:

ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողկոմատի վերահսկողական աշխատանքներին օժանդակող կառույցներից են նաև ԲԳՏ աջակցող խմբակները, որոնց կազմավորումը սկսվել է 1930-ական թվականների սկզբին: 1931 թ. մարտի 9-ին ԿՎՀ-ԲԳՏ

⁵ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 72, թ. 40:

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 417, թ. 45:

⁷ Տե՛ս **Պողոսյան Շ.**, նշվ. աշխ., էջ 193:

⁸ Տե՛ս **Պողոսյան Շ.**, «Թեթև հեծելագոր»-ը որպես աշխատավոր երիտասարդության վերահսկողության ձև Հայաստանում առաջին հնգամյակի տարիներին, էջ 31:

⁹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 60, թ. 19 շրջ.:

կազմաբաժինը շրջաբերական է ուղղում բոլոր ՇՎՀ-ԲԳՏ-ներին, որով վերջիններին պարտադրվում է շրջանների բոլոր խոշոր կոլտնտեսություններում և խորհտնտեսություններում կազմակերպել ԲԳՏ աջակցող խմբակներ¹⁰: Խմբակները կազմակերպվելու էին կամավոր հիմունքներով, բաղկացած էին լինելու 3-15 հոգուց: Նրանք օժանդակելու էին ԲԳՏ աշխատանքներին, սերտ կապ էին պահպանելու ՇՎՀ-ԲԳՏ-ների, ԲԳՏ սեկցիաների, կուսբջիջների հետ, ժամանակին պետք է ահազանգեին խորհտնտեսություններում և կոլտնտեսություններում առկա թերությունների մասին, հետևեին վերադաս մարմինների որոշումների կատարման ընթացքին, ՇՎՀ-ԲԳՏ-ների հանձնարարությամբ հետազոտեին կոլտնտեսություններին և խորհտնտեսություններին վերաբերող առանձին հարցեր¹¹:

1931 թ. ապրիլի 20-ին ՀՍԽՀ ԲԳՏ ժողկոմատի կոլեգիան որոշում է ընդունում, որպես ԲԳՏ հենակետեր, ձեռնարկություններին կից աջակցող խմբակներ կազմակերպելու մասին¹²: Վերջիններս նույնպես կազմակերպվելու էին կամավորության սկզբունքով և ունենալու էին 5-9 անդամ: Ձեռնարկություններին կից խմբակները հետևելու էին վերադաս մարմինների որոշումների կատարման ընթացքին, վեր էին հանելու ձեռնարկությունների աշխատանքներում առկա թերությունները, ինչպես նաև հսկելու էին արտադրաֆինանսական ծրագրերի կատարումը, սոցմրցության և հարվածայնության աշխատանքները, իրականացնելու էին բողոքների ընդունումը և քննությունը: Մինչույն ժամանակ պետք է կատարեին ուսումնասիրություններ ՇՎՀ-ԲԳՏ-ից ստացված հանձնարարությունների կապակցությամբ և հավաքված համապատասխան նյութերը ուղարկում են ՇՎՀ-ԲԳՏ՝ որոշում կայացնելու համար¹³:

1931 թ. մայիսի 17-ին ԿՎՀ-ԲԳՏ կազմաբաժինը հրահանգում է մինչև հունիսի 1-ը ԲԳՏ աջակցող խմբակներ կազմակերպել ապրիլի 20-ի որոշմամբ նշված բոլոր գործարաններում¹⁴: ՀԿ(բ)Կ 8-րդ համագումարին ներկայացված ԿՎՀ-ԲԳՏ հաշվետվությունից տեղեկանում ենք, որ աջակցող խմբակներ են կազմակերպվել Երևանի մեխգործարանում, Ալավերդու պղնձաձուլարանում, Լենինականի տեքստիլ կոմբինատում, Արթիկ-տուֆում, Արարատի ցեմշինում,

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 77, թ. 27:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹² Տե՛ս նույն տեղում, թ. 26:

¹³ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 25:

մի շարք կոլտնտեսություններում և խորհտնտեսություններում¹⁵: ՇՎՀ-ԲԳՏ –ի առջև խնդիր է դրվում 1932 թ. օժանդակ խմբակներ կազմակերպել բոլոր ձեռնարկություններում, խորհտնտեսություններում ու կոլտնտեսություններում¹⁶:

Կարևորվում էր նաև կոոպերատիվ ձեռնարկություններին կից կազմակերպված աջակցող խմբակների աշխատանքը: 1933 թ. ԲԳՏ-ի, ՀԱՄԽ-ի, ՀԼԿԵՄ կենտկոմի և Հայկոոպի միացյալ շրջաբերականով՝ ուղղված շրջանային ԲԳՏ-ներին և արհմիությունների խորհուրդներին, ԼԿԵՄ շրջկոմներին և կոոպերատիվներին, հրահանգվում էր «բոլոր կոոպարչություններին կից կազմակերպված ԲԳՏ-ի ոժանդակ խմբակների աշխատանքները ուժեղացնել», շեշտվում էր, որ դրանց «պարտականությունը պետք է լինի՝ հետևել և հայտնաբերված այլանդակությունների մասին անմիջապես հայտնել ԲԳՏ-ին համապատասխան միջոցառումների դիմելու համար»: Միաժամանակ առաջարկվում էր «փոխադրել նույն տեղից մյուսը ԿՎՀ-ի հսկող աջակցող խմբակների արդյունավետ աշխատանքը և դրական փորձը»¹⁷:

Մյուս կառույցը, որը կարևոր դերակատարում ունեցավ վերահսկողական աշխատանքների իրականացման գործում, արտահաստիքային տեսուչների համակարգն էր, որը ներդրվեց 1931 թ.: ՀամԿ(Բ)Կ ԿՎՀ նախագահության և ԽՍՀՄ ԲԳՏ կոլեգիայի՝ 1931 թ. մարտի 29-ի համատեղ նիստում հաստատվում է «ԲԳՏ մարմիններում արտահաստիքային տեսուչների մասին» կանոնադրությունը¹⁸: Համաձայն վերջինի՝ արտահաստիքային տեսուչներն ամրացվում էին ԲԳՏ խմբերին, իսկ տեղերում՝ ՇՎՀ-ԲԳՏ-ներին: Նրանք մասնակցելու էին ԲԳՏ պլանային և արտապլանային հանձնարարությունների հետազոտմանը: Նրանց աշխատանքների շրջանակը հաստատվում էր ԲԳՏ խմբերի ղեկավարների և ՇՎՀ- ԲԳՏ նախագահի կողմից: Արտահաստիքային տեսուչները ԲԳՏ հանձնարարություններն իրականացնելիս օգտվում էին ԲԳՏ հաստիքային տեսուչների բոլոր իրավունքներից՝ միաժամանակ կրելով ամբողջական պատասխանատվություն աշխատանքի կատարման ժամկետների և որակի համար: Արտահաստիքային տեսուչներ կարող էին դառնալ կոմկուսի և կոմերիտմիության անդամները, ԲԳՏ ակտիվի անդամները (սեկցիաներ, բանգյուղթղթակիցներ, «թեթևհեծելագորայիններ» և այլն), հարվածային աշխատողները, պետական հիմնարկների աշխատողները, մասնագետները, գի-

¹⁵ Տե՛ս Գալոյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 57:

¹⁶ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 75, թ. 14:

¹⁷ Նույն տեղում, թ. 2-3:

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 92, թ. 10:

տական աշխատողները: Փորձի փոխանակման նպատակով ԲԳՏ կազմ-հրահանգչական բաժնի և ՇՎՀ-ԲԳՏ նախագահների կողմից պարբերաբար կազմակերպվելու էին արտահաստիքային տեսուչների խորհրդակցություններ¹⁹: Արտահաստիքային աշխատողները գործելու էին հասարակական հիմունքներով՝ առանց կատարած աշխատանքի համար վարձատրություն ստանալու: Ընդ որում մի շարք ՇՎՀ-ԲԳՏ-ներում, որտեղ չկային համապատասխան աշխատողներ, վերահսկողության աշխատանքներն իրականացվում էին միայն արտահաստիքային տեսուչների ջանքերով: Արտահաստիքային տեսուչները ԿՎՀ-ԲԳՏ աշխատանքներում ներգրավվում էին բավականին արագ, կազմակերպական շատ կարճ շրջան անցնելուց անմիջապես հետո: Արտահաստիքային տեսուչներ էին կցվում բոլոր խմբերին (յուրաքանչյուրում՝ 7-10 մարդ), ինչպես նաև ՇՎՀ-ԲԳՏ-ներին (յուրաքանչյուրում՝ 15-20 մարդ, իսկ առանձին շրջաններում՝ մինչև 40 մարդ)²⁰: Տեսուչների թիվն անընդհատ աճում էր, և արդեն 1932 թ. ԿՎՀ-ԲԳՏ կենտրոնական մարմիններում ներգրավված էին 140 արտահաստիքային տեսուչ, որոնց թվում՝ ճանաչված գիտնականներ, մասնագետներ, հասարակական գործիչներ, ինչպես նաև բանվորներ: ՇՎՀ-ԲԳՏ-ներին կցվել էին 1200-ից ավելի արտահաստիքային տեսուչներ²¹:

Հատկանշական է, որ ձևավորումից անմիջապես հետո՝ 1931թ. երկրորդ կիսամյակում, ԲԳՏ աշխատանքների ամբողջ ծավալի ավելի քան 30 տոկոսն իրականացվել է արտահաստիքային տեսուչների ուժերով²²: Այս թիվը հետագա տարիների ընթացքում ավելի է մեծանում:

Ներքևից իրականացվող վերահսկողության կազմակերպման գործում կարևոր տեղ ունի պետական հիմնարկությունների վրա ձեռնարկությունների (գործարանների) բանվորների շեֆության իրականացումը: Այս եղանակով մի կողմից հսկողություն էր սահմանվում հիմնարկությունների գործունեության վրա, մյուս կողմից բանվորները ծանոթանում էին պետական մարմիններում աշխատելու սկզբունքին՝ պատրաստվելով հետագայում փոխարինելու վերջիններում աշխատողներին:

Շեֆական աշխատանքները Խորհրդային Միությունում սկզբնավորվեցին 1928թ.՝ 16-րդ կուսկոնֆերանսից հետո: Այն հիմնական քննարկման

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

²⁰ Տե՛ս **Գալոյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 55:

²¹ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 91, ց. 2, գ. 440, թ. 190:

²² Տե՛ս **Գալոյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 55:

առարկա է դառնում 1930 թ. մարտի 15-ին կայացած ՀամԿ(բ)ԿԿԿ-ի և ԿՎՀ-ի միացյալ նիստում: Այստեղ կարևորվում է շեֆական աշխատանքների դերը պետական մարմինների «գտման» և նրանցում աշխատելու համար անհրաժեշտ աշխատողների պատրաստման գործում: Միաժամանակ պարտավորեցնում են գործարանների կուսկոմիտեներին, բջիջներին և տեղական ՎՀ-ԲԳՏ-ներին՝ ամեն կերպ օժանդակելու շեֆաշխատանքներին՝ այն համարելով ձեռնարկություններում տարվող զանգվածային աշխատանքների կարևորագույն մաս²³:

1930 թ. հաստատվում է «Հիմնարկների վրա ձեռնարկությունների շեֆության մասին» կանոնադրությունը: Համաձայն որի՝ ձեռնարկություններն իրականացնելու էին ենթաշեֆ հիմնարկների աշխատանքների ամենօրյա պարբերական վերահսկողություն, հետևելու էին կուսակցական և կառավարական որոշումների կատարմանը, ակտիվ մասնակցելու էին պետմարմինների աշխատողների «գտման» աշխատանքներին, աջակցելու էին հիմնարկների աշխատանքների կազմակերպմանը և այլն: Շեֆական աշխատանքների ընդհանուր ղեկավարումն իրականացնելու էին ԿՎՀ-ԲԳՏ մարմինները, իսկ ձեռնարկություններում ղեկավարությունը դրվում էր ֆաբրիկագործարանային կոմիտեների վրա, որոնք անմիջականորեն պատասխանատու էին շեֆական աշխատանքների հաջողության համար: Իրենց հերթին ենթաշեֆ հիմնարկներն առանձնացնում էին մեկ ղեկավար աշխատողի, ով հետևելու էր հիմնարկներում շեֆական աշխատանքների կազմակերպմանը: Շեֆձեռնարկություններում ձևավորվում էին բանվորական խմբեր, որոնք գործելու էին կամավորության սկզբունքով: Նրանք նախևառաջ ծանոթանալու էին ենթաշեֆ հիմնարկի վերաբերյալ առկա որոշումներին ու հրահանգներին, նրա խնդիրներին, փաստացի վիճակին, ապա նոր սկսելու էին աշխատանքները տվյալ հիմնարկում²⁴:

Խորհրդային Հայաստանում շեֆական աշխատանքները սկզբնավորվեցին 1930 թ.: Նույն տարվա հոկտեմբեր ամսի դրությամբ հաստատվել էր 11 ձեռնարկությունների շեֆություն պետական հիմնարկների նկատմամբ²⁵: Հա-

²³ Տե՛ս ՍՄԿԿ-ն համագումարների, կոնֆերանսների և Կենտկոմի պլենումների բանաձևերում և որոշումներում (այսուհետև՝ ՍՄԿԿ-ն...որոշումներում), հ. 5, Երևան, 1989, թ. 140:

²⁴ Տե՛ս ՀԱՍ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 380, թ. 91-93:

²⁵ Տե՛ս նույն տեղում, թ. 74 և շրջ.:

ջորդ տարի շեֆձեռնարկությունների թիվը հասնում է 17-ի²⁶:

1931 թ. դեկտեմբերի 9-ին ՀԿ(Բ)Կ ԿՎՀ նախագահությունը և ԲԳՏ կոլեգիան համատեղ որոշում են ընդունում հիմնարկների վրա ձեռնարկությունների շեֆության վիճակի մասին: Այստեղ նշվում է, որ չնայած ԿՎՀ նախագահության և ԲԳՏ կոլեգիայի՝ 1931թ. ընթացքում ընդունած որոշումներին՝ շեֆական աշխատանքներին հատկացվել է ոչ պատշաճ ուշադրություն, և մի շարք ձեռնարկություններում չեն ձևավորվել շեֆսմբեր: Առաջարկվում է կուսքիջների քարտուղարներին և ֆաբրիկագործարանային կոմիտեների նախագահներին իրենց ուշադրության կենտրոնում պահել շեֆական աշխատանքների կազմակերպումը և սահմանված հիմնարկներում ձևավորել շեֆսմբեր²⁷: 1932 թ. հունվարի 31-ին գումարված ԿՎՀ-ԲԳՏ, ՀԱՄԽ-ի, շեֆձեռնարկությունների, ենթաշեֆ հիմնարկների, սոցիալատեղիչների համատեղ խորհրդակցությունը քննարկում է Հայաստանում շեֆական աշխատանքների իրականացման հարցը և հստակեցնում աշխատանքների իրականացման ժամանակը: Մասնավորապես սահմանվում է, որ շեֆաշխատանքները պետք է կատարվեն նախապես կազմված օրացուցային ծրագրով՝ երեկոյան ժամերին: Վերջինի համար հիմք էր ընդունվում շեֆսմբերի անդամների՝ հիմնական աշխատանքները չխոչընդոտելու հանգամանքը²⁸:

Գործարանների շեֆության կողքին հանդես է գալիս սոցիալական համատեղիչների ինստիտուտը: Վերջինները կցված էին որոշակի հիմնարկի և իրենց հիմնական աշխատանքից դուրս աշխատանքներ էին կատարում կցված հիմնարկում, ուսումնասիրում էին նրա աշխատանքները, արձանագրում առկա թերությունները: 1931 թ. կայացած ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի և ԿՎՀ-ի միացյալ պլենումը, սոցիալատեղիչների հարցը քննարկելով, որոշում է ԲԳՏ-ԿՎՀ-ին առաջարկել «կազմակերպել շեֆընկալ ձեռնարկությունների բանվորների աշխատանքը պետապարատում, սոց[իալական] համատեղության կարգով, առաջին հերթին հողժողկոմատի, ֆինժողկոմատի և Հայկոպի ապարատներում»²⁹: 1931 թ. շարքային բանվորներից հանրապետության պետական կենտրոնական հիմնարկներում կային 15 սոցիալատեղիչներ³⁰:

²⁶ Տե՛ս Գալոյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 58:

²⁷ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 415, թ. 17:

²⁸ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 444, թ. 15 շրջ.:

²⁹ ՀԿ(Բ)Կ ԿԿ-ի յեվ ԿՎՀ-ի միացյալ պլենումի բանաձևերը, Յերևան, 1932, էջ 49:

³⁰ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 17, գ. 126, թ. 27:

1932 թ. հունվարի 31-ին կայացած ԿՎՀ-ԲԳՏ-ի, ՀԱՄԽ-ի, շեֆձեռնարկությունների, ենթաշեֆ հիմնարկությունների կոմբջիջների քարտուղարների, տեղկոմների նախագահների և սոցիամատեղիչների համատեղ խորհրդակցությունը սահմանում է սոցիամատեղության աշխատանքների իրականացման կարգը: Սոցիամատեղիչը նախապես պետք է հիմնարկության բաժնի վարիչին ներկայացնե՝ ժամանակացույց, որով սահմանվում էին այն օրերն ու ժամերը, երբ ինքը կարող էր աշխատել տվյալ հիմնարկում: Հիմնարկության բաժնի վարիչը պարտավոր էր սոցիամատեղիչի հետ միասին կազմել օրացուցային ծրագիր՝ նախագծելով աշխատանքի բաժանումը, սոցիամատեղիչի իրավունքներն ու պարտականությունները, հարցերի շրջանակը, որոնցով պետք է զբաղվի սոցիամատեղիչը: Սոցիամատեղիչներն ազատվում էին այլ հասարակական ծանրաբեռնվածությունից³¹: 1932 թ. կայացած ՀԿ(Բ)Կ 8-րդ համագումարը դրական է համարում սոցիամատեղիչների գոյությունը և հանձնարարում ԿՎՀ-ԲԳՏ-ին՝ տարածելու սոցիամատեղիչների գոյություն ունեցող փորձը: «ԿՎՀ-ԲԳՏ պետք է ամենակարճ ժամանակամիջոցում արհմիությունների հետ միասնաբար հաստատի հիմնական հաստատություններում սոցիամատեղիչների պաշտոններ», -կարդում ենք համագումարի բանաձևերում³²:

1932 թ. դեկտեմբերի 8-ին գումարված ՀԿ(Բ)Կ ԿՎՀ նախագահության և ՀՄԽՀ ԲԳՏ կոլեգիայի միացյալ նիստը որոշում է ընդունում առաջարկել բոլոր ժողկոմատներին և պետհիմնարկություններին իրենց ուշադրության կենտրոնում պահել սոցիամատեղիչների աշխատանքները և նրանց համար ապահովել համապատասխան պայմաններ³³:

Սոցիամատեղիչների ինստիտուտը ևս գոյություն է ունենում մինչև ԿՎՀ-ԲԳՏ ժողկոմատների վերացումը: Այս կարճ ժամանակաընթացքում այն հնարավորություն է տալիս բանվորներին ծանոթանալու պետական մարմինների աշխատանքներին և ընդգրկվել դրանցում:

ԿՎՀ-ԲԳՏ օժանդակ մարմինների շարքում առավել լայն տարածում գտածներից են ԲԳՏ սեկցիաները, որոնց ձևավորումը սկսվում է 1920-ական թվականների վերջին: 1929թ. ապրիլի 16-ին Անդրկովկասի կենտրոնական գործադիր կոմիտեի որոշմամբ գավառակային գործկոմներին և գյուղխորհուրդներին կից ստեղծվելու էին ԲԳՏ սեկցիաներ³⁴: Այս հարցը քննարկման

³¹ Տե՛ս նույն տեղում, ց. 1, գ. 444, թ. 16:

³² ՀԿ(Բ)Կ 8-րդ համագումարի բանաձևեր, Յերևան, 1932, էջ 36:

³³ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 444, թ. 9:

³⁴ Տե՛ս նույն տեղում, գ. 57, թ. 57:

առարկա է դառնում 1929 թ. ապրիլի 23-19-ը կայացած ՀամԿ(Բ)Կ 16-րդ կոնֆերանսում, որտեղ գաղափարը հավանության է արժանանում, և որոշվում է առաջարկել տեղական կուսմարմիններին և խորհուրդներին բոլոր քաղաքային և գյուղական խորհուրդներին կից ստեղծել ԲԳՏ սեկցիաներ³⁵: 1929թ. մայիսի 28-ին Հայաստանի կենտգործկոմի նախագահության որոշմամբ փոփոխության է ենթարկվում գյուղական խորհուրդների կանոնադրությունը, որով այդուհետ պարտադիր է համարվում գյուղխորհուրդներին կից ԲԳՏ սեկցիաների ստեղծումը³⁶: Նույն օրը ԿԳԿ-ի նախագահությունը հրահանգներ է տալիս գավառակային գործկոմներին, գյուղական խորհուրդներին և քաղաքային խորհուրդներին կից ԲԳՏ սեկցիաներ ստեղծելու մասին³⁷: Նշված իրավական ակտերով խորհրդային Հայաստանում հիմք է դրվում ԲԳՏ սեկցիաների գործունեությանը: ԲԳՏ սեկցիաներ նախատեսվում էր կազմակերպել 41 գավառակային գործկոմներին և 94 գյուղական խորհուրդներին կից³⁸:

Այսպիսով, խորհրդային Հայաստանում 1920-1930-ական թվականներին ստեղծվում է վերահսկողության հասարակական լայն ցանց, որի միջոցով վերահսկողական աշխատանքներին մասնակցում են տասնյակ հազարավոր մարդիկ: Ստեղծվում է մի իրավիճակ, երբ վերահսկողությունը դառնում է յուրաքանչյուր անհատի իրավունքը և պարտականությունը: Միաժամանակ ստեղծվում է լայն հնարավորություն՝ պետական մարմիններում աշխատելու համար նոր սերունդ պատրաստելու և առաջ քաշելու համար:

ОРГАНЫ СПОСОБСТВУЮЩИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАРОДНОГО КОМИССАРИАТА ГОСУДАРСТВЕННО-ПАРТИЙНОГО КОНТРОЛЯ В 1928-1934 ГГ.

ГЕВОРГ КЕСОЯН

Перед государственно-партийными органами с самого начала стояла задача по возможности привлечь широкие массы к контролирующим работам, превратить контроль в обязанность и право каждого гражданина. Для осуществления этой первоочередной задачи в 1928-1934 гг. были созданы и

³⁵ ՍՄԿԿ-ն...որոշումներում, հ. 4, Երևան, 1987, էջ 640:

³⁶ Տե՛ս «ՀՍԽՍՀ Օրենքների յեվ կարգադրությունների ժողովածու», Բաժին I, N 1, հունիս 1929, էջ 199:

³⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 200-201, 205-209:

³⁸ Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 128, ց. 1, գ. 57, թ. 24-24 շրջ.:

действовали содействующие органы: "Легкая кавалерия", внештатные инспектора и т.д. С помощью последних к контрольным работам удалось привлечь десятки тысяч людей и способствовать этим повышению эффективности контрольных работ и подготовке соответствующих специалистов для работы в государственных органах.

Ключевые слова – "Легкая кавалерия", вспомогательная группа, внештатный инспектор, шефство предприятий, социальный совместитель.

THE BODIES SUPPORTING THE ACTIVITY OF PEOPLE'S COMMISSARIAT OF STATE-PARTY CONTROLL IN 1928-1934

GEVORG KESOYAN

State-party control bodies had to engage wide masses in control activities in order to make the control each citizen's responsibility and right. In order to accomplish this priority in 1928-1934 various bodies were created that supported the CCC-WPI activity: "Light Cavalry", non-staff inspectors etc. These bodies succeeded in engaging thousands of people in control activities and contributed to the rise of efficiency in control activities and the preparation of specialists for state service.

Key words – "Light Cavalry", supporting group, non-staff inspector, enterprise patronage, social by-worker.